

УДК 37.013.83

ТЕТЯНА ШАНСКОВА

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ПРОФЕСІЙНА РЕФЛЕКСІЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ЗДОБУТТЯ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Проаналізовано значення рефлексивного компоненту у професійній підготовці дорослих студентів, які здобувають другу вищу освіту гуманітарного профілю; використовуючи статистичний критерій Фішера φ^* , перевірено гіпотезу про відмінності між двома статистичними вибірками – контрольною та експериментальною групами студентів за самооцінкою рівня готовності до професійної діяльності; за допомогою методів математичної статистики підтверджено ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

Ключові слова: *рефлексія, саморефлексія, професійна рефлексія вчителя, рівні готовності студентів гуманітарного профілю до професійної діяльності*

Постановка проблеми. Проблеми фахової підготовки та перепідготовки професіоналів у різних сферах набули для вітчизняної педагогічної науки та практики особливої актуальності. Інтерес до проблем освіти гуманітарного профілю визначається потребами гуманізації всіх сторін суспільного життя та вимагає підвищення якості їх фахової підготовки. Таке підвищення вимог поширюється і на рівень готовності фахівця до здійснення окремих видів професійної діяльності, вимагаючи від нього, крім знань, специфічних особистісних якостей. У контексті нашого дослідження до фахівців гуманітарного профілю віднесено вчителів української мови та літератури, іноземної мови, історії, соціальних педагогів та психологів.

Фахівець гуманітарного профілю – це людина індивідуально-творчого стилю життя, який властивий особистостям із виразними особистісними характеристиками, адекватною, іноді навіть високою самооцінкою, людям цілеспрямованим, із розвинутими й різноманітними потребами й інтересами, що здатні приймати нетривіальні рішення, добре адаптуються в новому середовищі, не втрачаючи своєї самобутності. Тому у навчальний процес було втілено андрагогічно-синергетичну модель підготовки фахівців, яка забезпечує методологічне та теоретичне обґрунтування та практичну реалізацію освітньої діяльності факультетів післядипломної освіти та центрів перепідготовки фахівців у ВНЗ України відповідно до концепції неперервної освіти та освіти дорослих.

Ця модель враховує знання про специфіку навчання дорослої людини відповідно до її віку, освітніх та життєвих потреб, реальних можливостей, індивідуальних особливостей і досвіду, психіки і фізіології, вміння пристосуватися до перетворень, готовність до змін, здатність навчатися все життя та характеризується підвищенням значення самоорганізації суб'єкта навчання, створює умови для побудови дорослим студентом індивідуальної освітньої траєкторії в освітньому просторі, враховуючи соціальне замовлення щодо підготовки спеціалістів гуманітарного профілю та особистісні освітні потреби, сприяє розвитку нелінійних процесів у взаємодії між суб'єктами навчання в умовах другої вищої освіти гуманітарного профілю.

За визначенням багатьох дослідників, професійна рефлексія – це співвіднесення себе, можливостей свого «Я» з тим, що вимагає обрана професія, у тому числі з існуючими про неї уявленнями. Вона являє собою єдність людського (здатність до самоучіння, аналіз причинно-наслідкових зв'язків, сумнівів, реалізації ціннісних орієнтацій, роботі над собою) та професійного (тобто застосування цієї здібності до важких умов і обставин професійного життя). Ці уявлення розвиваються і допомагають людині сформулювати отримані результати, передбачити цілі подальшої роботи, скоректувати свій професійний шлях [3; 4; 5].

Аналіз параметрів, що відображають модель професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти, здійснювався за допомогою спеціально розроблених методик, які вимірюють ціннісно-мотиваційну сферу студентів щодо здобуття другої вищої освіти гуманітарного профілю; рівень сформованості знань та вмінь, необхідних для професійної діяльності вчителя гуманітарного профілю, психолога та соціального педагога, та ступеня рефлексії студентів щодо їх професійної готовності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Філософські засади осмислення феномену рефлексії закладено у працях Г. Гегеля, Р. Декарта, І. Канта, І. Фіхте та інших, де рефлексії відводиться одна із ключових ролей у розумінні як пізнавального акту зокрема, так і загалом сутнісного способу існування самої людини. Проблема рефлексії була і продовжує залишатися актуальною у психолого-педагогічній науці. Дослідження рефлексії було започатковане у працях видатних психологів (Б.Г. Ананьєва, Л. С. Виготського, В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, С.Л. Рубінштейна та ін.). Л. С. Виготський визначив теоретичні підходи до вивчення рефлексії як важливого компоненту самосвідомості з позиції теорії психічного розвитку [2, с. 232]. На думку Л.С. Виготського, рефлексія допомагає людині спостерігати себе «у світлі власних почуттів, внутрішньо диференціювати «Я» діюче й «Я» оцінююче» [2, с. 245].

Сьогодні проведено ряд досліджень, в яких вивчається процес становлення і формування професійної рефлексії педагогів. Робота А.П. Гурєєва присвячена формуванню рефлексії професійної діяльності педагогів, Н.Б. Крашеніннікова описує процес розвитку педагогічної рефлексії під час підготовки майбутнього вчителя. Ю.В. Кушеверська розглядає особливості формування рефлексивної компетентності студентів в освітньому процесі педагогічного коледжу. Дослідження даних авторів підтверджують положення про те, що в освітньому процесі рефлексія є одним з основних компонентів діяльності.

Г.О. Бізяєва (на основі досліджень Ю.М. Кулюткіна, Г.С. Сухобської) визначає професійну рефлексію вчителя як здатність відображати внутрішню картину світу учня. Це також здатність займати дослідницьку, засновану на рефлексивних властивостях свідомості, позицію щодо своєї практичної діяльності та до самого себе як її суб'єкта, що може слугувати критерієм у визначенні професіоналізму вчителя. Рефлексія вчителя, на думку вченої, – це його вміння аналізу, осмислення та конструювання ціннісної основи своєї діяльності, заснованої на відображенні себе як суб'єкта діяльності, особистості та індивідуальності в системі суспільних відносин [1].

Рефлексивний компонент у професійній діяльності дозволяє фахівцю знайти свій індивідуальний стиль, досягти адекватної професійно-особистісної самооцінки, прогнозувати і аналізувати результати своєї праці. Саморефлексія майбутнього учителя як цілеспрямований, самостійний, мотивований процес осмислення і переосмислення свого «Я» у вимірах сутності обраного фаху має прямий та взаємозумовлений зв'язок із рівнем професійного розвитку майбутнього фахівця, з ефективною модифікацією способу здійснення діяльності на тому чи іншому етапі професіоналізації, визначає суб'єктність майбутнього педагога і перспективи його професійного становлення за період навчання у вищому педагогічному навчальному закладі [5].

Мета статті: проаналізувати результати, отримані в ході проведення формувального етапу експерименту у системі другої вищої освіти гуманітарного профілю; за допомогою методів математичної статистики виявити зміни у рівнях готовності студентів до професійної діяльності вчителя, психолога та соціального педагога.

Виклад основного матеріалу. Завершальний етап експериментальної роботи щодо професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти мав за мету подати результати, отримані в ході проведення формувального етапу експерименту; виявити зміни, що відбулися та зробити їх детальний аналіз; перевірити чи підтверджується гіпотеза дослідження.

В експерименті взяли участь 335 майбутніх учителів гуманітарного профілю (178 студентів – ЕГ; 157 – КГ), 178 майбутніх психологів (97 студентів – ЕГ та 81 – КГ) та 126 майбутніх соціальних педагогів (62 студента входили до ЕГ та 64 до КГ). Всього 639 студентів, які здобувають другу вищу освіту.

Відповідно до компонентів андрагогічно-синергетичної моделі професійної підготовки було виділено низький, репродуктивний, продуктивний та творчий рівень готовності студентів гуманітарного профілю до професійної діяльності.

Низький рівень характеризується недостатнім професійним спрямуванням щодо діяльності вчителя гуманітарного профілю, психолога та соціального педагога; недостатніми для ефективної професійної діяльності знаннями та уміннями, що ґрунтуються лише на попередньому досвіді дорослого студента, низьким рівнем успішності та нерозвиненістю професійно важливих особистісних рис (менше за 60 балів).

Репродуктивний рівень характеризується спрямованістю студента на отримання саме диплому про перепідготовку, і на подальший пошук роботи за спеціальністю; наявністю певних уявлень про майбутню професію, проте, без глибокого усвідомлення її сутності; володіння лише певними професійними уміннями та професійно значимими особистими рисами (60- 89 балів).

Продуктивний рівень готовності до професійної діяльності характеризується визначенням студентами власного покликання до педагогічної, соціально-педагогічної та психологічної діяльності, потребою у кар'єрному зростанні; знанням базових категорій з основних професійно-спрямованих дисциплін; незначним практичним професійним досвідом роботи; володінням комплексом професійних умінь та професійно значимими особистісними якостями (90 – 105 балів).

Творчий рівень характеризується потребою у саморозвитку та у самовдосконаленні, можливістю професійного спілкування; багаторічним професійним досвідом; здатністю якісно організувати навчальну та професійну діяльність; проведенням науково-дослідної діяльності, високим рівнем сформованості професійно значущих якостей та наявністю психолого-педагогічних здібностей (106 – 120 балів).

Таблиця 1

**Оцінка рефлексивного компоненту майбутніх фахівців гуманітарного профілю
в умовах другої вищої освіти**

Рівні сформованості	Початок експерименту				Завершення експерименту			
	ЕГ		КГ		ЕГ		КГ	
	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%	АЗ	%
Низький	188	55,8	164	54,3	56	16,6	122	40,4
Репродуктивний	83	24,6	80	23,7	127	37,7	97	32,1
Продуктивний	53	15,7	48	14,2	114	33,8	64	21,2
Творчий	13	3,9	10	3,0	40	11,9	19	6,3

Достовірність результатів перевірено за допомогою критерію кутового перетворення Фішера.

Оскільки в нашому експерименті аналізуються дві незалежні вибірки (експериментальна та контрольна група), які необхідно співставити за частотою досліджуваного показника – рівня сформованості рефлексивного компоненту, нами було використано критерій Фішера φ^* .

Сформулюємо статистичні гіпотези: H_0 : рівень сформованості рефлексивного компоненту в майбутніх фахівців гуманітарного профілю експериментальних груп (ЕГ) після формувального етапу експерименту не вищий, ніж у студентів контрольних груп (КГ); H_1 – рівень сформованості рефлексивного компоненту в майбутніх фахівців гуманітарного профілю експериментальних груп (ЕГ) після формувального етапу експерименту вищий, ніж у студентів контрольних груп (КГ).

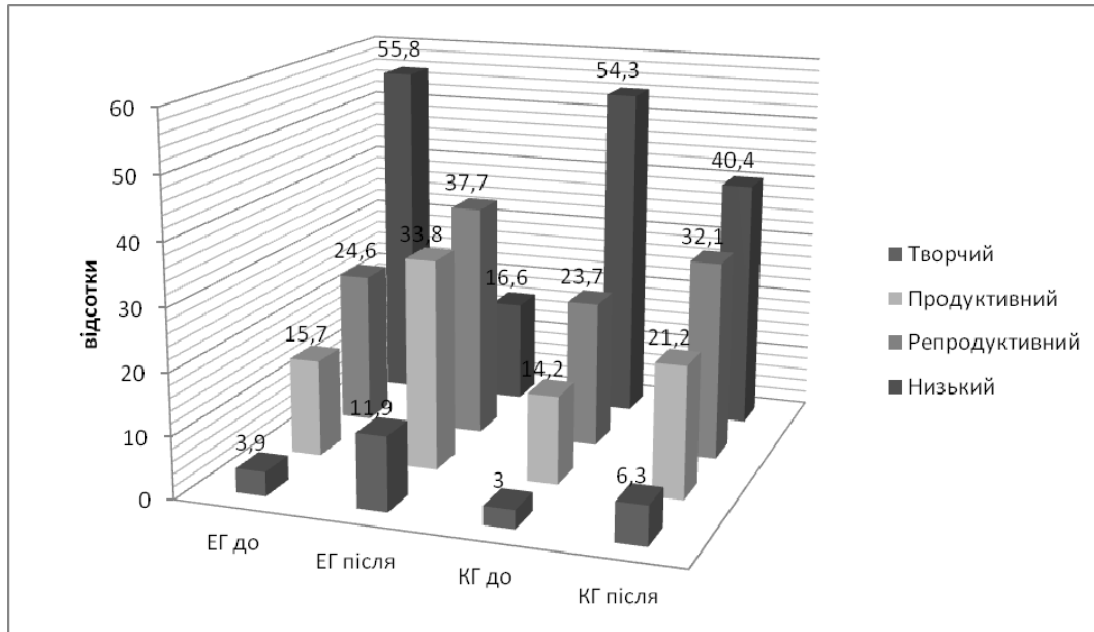

Рис. 1 Зміни у рівнях продуктивності майбутніх фахівців гуманітарного профілю експериментальних (ЕГ) та контрольних (КГ) груп після проведення формувального етапу експерименту

Таблиця 2

Розподіл прогнозів для студентів експериментальних (ЕГ) та контрольних (КГ) груп щодо рівня сформованості рефлексивного компоненту після формувального етапу експерименту

Рівні сформованості	Емпіричні частоти вибору		Суми
	ЕГ	КГ	
Репродуктивний та низький	183	219	402
Творчий та продуктивний	154	83	237
Суми	337	302	639

Таблиця 3

Чотириклітинна таблиця для обчислення Ψ^* - критерію з метою виявлення відмінностей сформованості знань у студентів експериментальних (ЕГ) та контрольних груп (КГ) після формувального етапу експерименту

Групи	«Є ефект»		«Ефекту немає»		Всього
	Кількість досліджуваних	%	Кількість досліджуваних	%	
ЕГ	154	45,7	183	54,3	337
КГ	83	27,5	219	72,5	302
Всього	237		402		639

Визначимо Ψ^*_{e} і Ψ^*_{k} . за таблицею: $\Psi^*_{e} \cdot (45,7\%) = 1,475$;

$\Psi^*_{k} \cdot (27,5\%) = 1,104$

Обчислимо \square^* для експериментальної групи:

$$\square^*_{\text{експ.}} = (1,475 - 1,104) \sqrt{\frac{337 \times 30z}{337 + 30z}} = 4,8$$

Таким чином, $4,8 > 2,31$ ($\square^*_{\text{експ.}} > \square^*_{\text{к.}}$), для $p \leq 0,01$ Отже, H_0 відхиляється, а зберігається H_1

Висновки. Результати експериментального дослідження засвідчили суттєве зростання показників професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти в експериментальних групах порівняно з контрольними. В експериментальній групі порівняно з контрольною на 23,8 % зменшилася кількість студентів, які належать до низького рівня готовності до професійної діяльності, на 12,6 % збільшилася кількість студентів продуктивного та на 5,6 % творчого рівня готовності. Такі результати свідчать про ефективність формувального етапу експерименту щодо професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Бизяева, А. А. Психология думающего учителя: педагогическая рефлексия / А. А. Бизяева. – Псков: ПГПИ им. С. М. Кирова, 2004. – 216 с.
2. Выготский, Л. С. Собр. соч. В 6 т. / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1984. – Т.3. – 328 с.
3. Желанова В. В. Використання технологій формування рефлексивної компетентності в процесі професійної підготовки вчителя початкових класів // Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: // Збірник наукових праць. – Випуск 27. – Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. – С. 132 – 136.
4. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности / А. В. Карпов. – М.: Институт психологии, 2005. – 421 с.
5. Кравець Л. М. Виховання саморефлексії у студентів вищих навчальних педагогічних закладів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07. «Теорія і методика виховання» / Л. М. Кравець. - Луганськ, 2009. – 22 с.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2015 р.

ШАНСКОВА Т.

Житомирский государственный университет имени И. Франко, Украина

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ РЕФЛЕКСИЯ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЯ В УСЛОВИЯХ ПОЛУЧЕНИЯ ВТОРОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Проанализировано значение рефлексивного компонента в профессиональной подготовке взрослых студентов, которые получают второе высшее образование гуманитарного профиля; на основе использования статистического критерия Фишера φ^* проверена гипотеза об отличиях между двумя статистическими выборками – контрольной и экспериментальной группами студентов по самооценке уровня готовности к профессиональной деятельности.

С помощью методов математической статистики подтверждена эффективность профессиональной подготовки будущих специалистов гуманитарного профиля в условиях второго высшего образования.

Ключевые слова: рефлексия, саморефлексия, профессиональная рефлексия учителя, уровни готовности студентов гуманитарного профиля к профессиональной деятельности

SHANSKOVA T.

Zhytomyr state university of the name of Ivan Franco, Ukraine

A PROFESSIONAL REFLECTION OF FUTURE SPECIALISTS OF HUMANITARIAN PROFILE IS IN THE CONDITIONS OF RECEIPT OF THE SECOND HIGHER EDUCATION

It is analysed value рефлексивного to the component in professional preparation of adult students that get the second higher education of humanitarian profile; using the statistical criterion of Phishers φ^* , a

hypothesis is tested about differences between two statistical selections - control and experimental groups of students after the self-appraisal of level of readiness to professional activity.

By means of methods of mathematical statistics efficiency of professional preparation of future specialists of humanitarian profile is confirmed in the conditions of the second higher education.

Keywords: *reflection, саморефлексія, professional reflection of teacher, levels of readiness of students of humanitarian profile to professional activity*